

PILLANATFELVÉTEL A HAZAI TELEPÜLÉSFÖLDRAJZ HELYZETÉRŐL

CSAPÓ TAMÁS† – LENNER TIBOR

A SNAPSHOT OF THE STATE OF HUNGARIAN SETTLEMENT GEOGRAPHY

On the basis of the 20th Conference on Settlement Geography, the aim of this report is to look back on the scientific conferences and professional publication practice of the last two decades. Recalling the key findings of the plenary presentations, we provide readers with a sketch of the state of one of the most dynamic branches of geography, settlement geography, in Hungary.

BEVEZETÉS

Az alábbi írás túlmutat a megszokott konferenciabeszámolók terjedelmi keretein formai és tartalmi szempontokból egyaránt. A 20. Településföldrajzi Konferencia apropóját felhasználva a célunk az, hogy a beszámoló kapcsán visszatekintsünk az elmúlt két évtized tudományos konferenciáira és szakmai publikációs gyakorlatára. Az elhangzott plenáris előadások legfontosabb megállapításait felidézve pedig – gondolatébresztő szándékkal – vázlatos képet adjunk olvasóinknak a földrajztudomány egyik legdinamikusabb ágának, a településföldrajznak a hazai állapotáról. Hangsúlyozzuk, hogy ez az áttekintés csak a mi horizontunkról látható problémákra tér ki, nem szántuk általánosabb, részletes értékelésnek, és nem szándékunk vitaindító cikket közreadni. Utóbbit megtette e folyóirat hasábjain Tóth József professzor 2012-ben az „Aggódó sorok a magyar geográfiáról” című tanulmányában (TÓTH 2012). Több mint egy évtized távlatából úgy tűnik, hogy a folyóirat szerkesztőbizottsága örökös elnökének meditatálása pusztába kiáltott szó maradt. A plenáris előadásokra a hazai egyetemek földrajzi doktori iskoláinak vezetőit, illetve prominens képviselőit kérték fel a szervezők. A kérdés mindegyikükhöz az volt, hogy mutassák be, az elmúlt két évtizedben hány doktorandusz választott településföldrajzi témát a kutatásainak, ezek a témák a településföldrajz mely területét érintették, hányan védtek közülük sikeresen. Végül: milyennek ítélik meg a szakmai utánpótlás helyzetét a doktori iskolájukban? Fontos megjegyezni, hogy a témaválasztások közé soroltuk a történeti földrajzi témájú, de településeket érintő kutatásokat is.

1. A MÚLT: JUBILÁLÓ TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI KONFERENCIA

2024. április 4–5-én immár 20. alkalommal gyűltek össze egyetemi oktatók, kutatók és doktoranduszhallgatók, hogy eszmét cseréljenek a tudományág legújabb eredményeiről. A kerek évforduló kiváló lehetőséget biztosított arra is, hogy együtt

tekintsék át az elmúlt évtizedek legfontosabb változásait a hazai doktori iskolák életében, felvázolva a kirajzolódó kutatási trendeket, a tudományos utánpótlás helyzetét, egyben megoldási javaslatokat dolgozzanak ki az azonosított problémákra.

A Településföldrajzi Tudományos Egyesület és az ELTE BDPK Földrajzi Tanszéke meghívására mintegy 30 vendég érkezett Bükre a Művelődési Házba az ország egyeteméről és kutatóhelyeiről. A vendégeket a házigazda város nevében annak első embere, dr. Németh Sándor polgármester köszöntötte, majd dr. Csapó Tamás ny. egyetemi magántanár nyitotta meg a tanácskozást. A levezető elnöki feladatokat a plenáris ülésen dr. Lenner Tibor tanszékvezető egyetemi docens, a szekciók munkájában dr. Kovács Zoltán akadémikus és dr. Kozma Gábor egyetemi tanár vállalta.

Csapó Tamás számok és adatok tükrében elemezte a Településföldrajzi Konferencia elmúlt két évtizedét. Az első konferenciát 2004-ben rendezték, nyolc alkalommal Szombathelyen, az akkori Társadalomföldrajzi Tanszéken. 2012-től – elfogadva Bük város polgármesterének invitálását – az összejöveteleket az európai hírű fürdővárosban rendezik meg. A rendező intézet kezdetben a Berzsényi Dániel Főiskola Társadalomföldrajzi Tanszéke volt, majd 2015-ös megalakulásától kezdve társrendezőként vesz részt a szervezésben a Településföldrajzi Tudományos Egyesület is. Húsz év alatt a konferencia egyszer maradt el, 2021-ben a Covid-19-járvány miatt (*1. táblázat*). A konferenciákon 477 előadás hangzott el, de egy-egy előadást többen is jegyezték, így összesen 544 előadó neve szerepel a programokban. Az évek során 244 különböző előadó mondta el a kutatási eredményét, kétharmadában férfiak. Az előadók 52,7%-a PhD-hallgatóként jelentkezett a konferenciára. 37,8% rendelkezett tudományos minősítéssel, akiknek egyharmada professzor volt. Az előadók 3,7%-a még MSc-hallgatóként tanult az egyetemeken, 5,7% pedig az egyéb előadók (pl. nyugdíjas) közé sorolható. A 244 előadó közül 147 fő tartott egynél többször előadást, míg 97 csak egy alkalommal.

1. táblázat: Az eddigi konferenciák főbb adatai 2004–2024 között
Table 1: Main data of conferences 2004-2024.

Sorszám	Időpont	Helyszín	Előadások (db)	Előadó (fő)
I.	2004. okt.	Szombathely	22	25
II.	2005. okt.	Szombathely	19	19
III.	2006. okt.	Szombathely	18	20
IV.	2007. okt.	Szombathely	27	32
V.	2008. dec.	Szombathely	27	31
VI.	2009. nov.	Szombathely	37	44
VII.	2010. nov.	Szombathely	18	20
VIII.	2011. ápr.	Szombathely	25	31
IX.	2012. ápr.	Bük	22	26
X.	2013. ápr.	Bük	27	29
XI.	2014. ápr.	Bük	30	34
XII.	2015. ápr.	Bük	32	37
XIII.	2016. ápr.	Bük	32	38
XIV.	2017. ápr.	Bük	22	29
XV.	2018. ápr.	Bük	41	48
XVI.	2019. ápr.	Bük	16	16
XVII.	2020. ápr.	Bük	16	16
XVIII.	2022. ápr.	Bük	23	26
XIX.	2023. ápr.	Bük	23	23
Összesen			477	544

Forrás: CSAPÓ saját szerkesztés (2024)

Ha a konferenciák összes résztvevőjét nézzük, azt látjuk, hogy egy ember átlagosan két előadást tartott, a minősítettek többet, a többiek kevesebbet. Az előadók 38 intézményből érkeztek, 18 egyetemről, illetve 10-10 kutatóintézetből és egyéb munkahelyről (*2. táblázat*).

2. táblázat: Honnan érkeztek az előadók?
 Table 2: Where did the speaker come from?

Egyetem	Fő	Kutatóintézet	Fő	Egyéb	Fő
PTE	87	KRTK Győr	4	TÖOSZ	1
SZTE	47	KRTK B. csaba	3	Fejl. Ügynöks.	1
ELTE	22	KRTK Bp.	1-1	Gimnáziumok	3
Szombathely	19	KRTK Pécs		Polg. m. Hivatal	1
DE	7	KRTK Kecskem.		KSH	4
NYE	6-6	KRTK Miskolc	1	VÁTI	2
SZIE		KRTK Székesfehérvár	1	Múzeum	1
MATE	5	CSFK Bp.	3	Összesen	13
NKE	4-4	MTA Szoc. Kut. I.	1		
EKKE		MTA BTK	1		
DUF	3	Összesen	17		
ME	2-2				
SE (Sopron)					
Kolozsvár					
BGF Z.eg.	1-1				
Graz					
Maribor					
Újvidék					
Összesen		226			
Mindösszesen			244		

Forrás: CSAPÓ saját szerkesztés (2024)

2. PUBLIKÁCIÓK

Két évtized alatt 8 konferenciakötet és 12 évfolyam jelent meg a *Településföldrajzi Tanulmányokból*. A konferenciakötetek közül 5 részben vagy teljesen angol nyelven látott napvilágot. A 2012-es kötetet a Springer–Verlag adta ki „Development of the Settlement Network in the Central European Countries. Past, Present, and Future” címmel (3–4. táblázat).

3–4. táblázat: A konferenciakötetek és a Településföldrajzi Tanulmányok
 Table 3-4: The Conference Papers and Settlement Geography Studies

Kiadás éve	Tanulmányok száma (db)	Szerzők száma (fő)	Egyéb megjegyzés
Konferenciakötetek			
2005	22	27	
2006	19	21	
2007	19	21	
2008	27	58	angol nyelvű
2009	27	37	részben angol nyelvű
2010	41	50	
2011	24	31	
2012	22	32	Springer-kiadvány
Összesen	201	277	

Forrás: CSAPÓ saját szerkesztés (2024)

<i>Településföldrajzi Tanulmányok</i>			
Évfolyam		Tanulmány (db)	Szerzők (fő)
I. évfolyam	2012/1. sz.	10	14
	2012/2. sz.	9	12
II. évfolyam	2013/1. sz.	12	16
	2013/2. sz.	10	11
III. évfolyam	2014/1. sz.	10	19
	2014/2. sz.	13	19
Különszám	2014	11	18
IV. évfolyam	2015/1. sz.	8	13
	2015/2. sz.	13	22
Különszám	2015	11	17
V. évfolyam	2016/1. sz.	10	14
	2016/2. sz.	9	11
	2016/3. sz.	9	12
VI. évfolyam	2017/1. sz.	7	10
	2017/2. sz.	7	11
VII. évfolyam	2018/1. sz.	7	12
	2018/2. sz.	7	7

VIII. évfolyam	2019/1. sz.	8	10
	2019/2. sz.	8	12
IX. évfolyam	2020/1. sz.	7	13
	2020/2. sz.	6	13
X. évfolyam	2021/1–2. sz.	9	14
XI. évfolyam	2022/1–2. sz.	11	19
XII. évfolyam	2023/1–2. sz.	11	16
Összesen		223	335
Mindösszesen		424	622

Forrás: CSAPÓ saját szerkesztés (2024)

A publikációs követelmények változása és az azt követő gyakorlat miatt a konferenciakötetek kiadásáról áttértünk az évente kétszer megjelenő lektorált folyóirat megjelentetésére. Az anyagi háttér megteremtése és a kiadói kötelezettségek vállalása miatt 2015-ben megalakult a szombathelyi székhelyű Településföldrajzi Tudományos Egyesület. Az egyesület célja többek között a településföldrajzi kutatások ösztönzése, köztük a települések alaprajzi fejlődésének történeti földrajzi feltárása, településmorfológiai vizsgálatok és funkcionális szerkezeti kutatások támogatása. E célok megvalósulása érdekében rendezi meg évente az egyesület a Településföldrajzi Konferenciát, és adja ki a *Településföldrajzi Tanulmányok* című folyóiratot.

Mindent egybevetve a két évtized alatt 424 tanulmány jelent meg összesen 622 szerzőtől, de 249 különböző szerzőtől. A publikálásban még nagyobb férfítöbbség mutatkozik, a minősítés arányai viszont hasonlóak a konferencia adataihoz, azzal a kitételrel, hogy a szerzők között kevesebb a hallgató és több a minősített oktató vagy kutató. A szerzők 83,5%-a egyetemokről, 7,6%-a kutatóintézetekből, 8,9% egyéb helyről nyújtott be kéziratot. A főbb témák közé tartozik a klasszikus településföldrajz (57,8%), a település- és területfejlesztés, a regionális politika (18,6%), a településszociológia (7,1%), a fennmaradó hányadba egyéb speciális, újszerű megközelítésű, tudományközi anyagok tartoznak (5. táblázat). Összesen 109 fő publikált egynél többször, és 140 fő csak egyszer. 10 fölött publikáltak: Lenner Tibor (22), Bajmócy Péter (21), Csapó Tamás (20), Kókai Sándor (18), Balogh András (13) Kocsis Zsolt (12), Németh Sándor (10). 5 és 10 között: Borsos Árpád és Kristóf Andrea (9-9), Baranyai Gábor, Piri Gábor és Tóth József (8-8), Becsei József, Beluszky Pál és Boros Lajos (7-7), Blahó János, Józsa Klára, Kozma Gábor, Makra Zsófia és Trócsányi András (6-6), Balizs Dániel, Huszti Zsolt, Kerese Tibor és Pócsi Gabriella (5-5).

5. táblázat: Milyen témájú tanulmányok készültek?
Table 5: What studies have been done?

Megnevezés	Darab- szám
<i>Klasszikus településföldrajz</i>	
Települések morfológiája, szerkezete	43
Agglomerálódás, szuburbanizáció	40
Falvak, zömmel az aprófalvak	31
Településhálózat, településhierarchia	28
Történeti településföldrajz	26
Városok földrajza, várossá válás, nemzetközi nagyvárosok	21
Magányos települések (tanyák, majorok)	19
A településföldrajz elméleti kérdései	19
A települések külterülete és változásai	18
<i>Összesen</i>	<i>245 (57,8%)</i>
<i>Település- és területfejlesztés</i>	
Regionális politika, területfejlesztés	31
Településfejlesztés, a turizmus hatása	27
Kreatív gazdaság-városfejlesztés	11
Az 1971-es OTK és következményei	10
<i>Összesen</i>	<i>79 (18,6%)</i>
<i>A különböző piaci szereplők, intézmények, emberi hatások vizsgálata a településeken</i>	
biztonság, média, zajterhelés, lakáspiac, bankok, fényszennyeződés, helyi adók, városmarketing, börtönök, katonai objektumok, kultúra, iskolázottság, eü. intézmények, geoinformatikai vizsgálatok stb.	51 (12,0%)
<i>Településszociológia</i>	<i>30 (7,1%)</i>
<i>A települések népesedési vizsgálata</i>	<i>19 (4,5%)</i>

Forrás: CSAPÓ saját szerkesztés (2024)

3. A JELEN: A SZAKMAI UTÁNPÓTLÁS HELYZETE A DOKTORI ISKOLÁKBAN

A konferencia első napjának hangsúlyos témája a településföldrajz helyzete és kutatási irányainak megtárgyalása volt. Kovács Zoltán akadémikus vitaindító előadásában a magyar településföldrajz atyjára, Mendöl Tiborra utalva hangsúlyozta: bár „településföldrajz” a nemzetközi szakirodalomban a mendöli holisz-

tikus értelemben már nem létezik, a településekhez (városokhoz és falvakhoz) köthető kutatások és publikációk száma mégis dinamikusan növekszik. A régió és település (makro vs. mikro) viszonyrendszerében a földrajzi vizsgálatok súlypontja az elmúlt évtizedekben a kisebb területi egységek felé tolódott el. Ennek okát abban látja, hogy a „földrajzi tér” egyre inkább fragmentálódik. A településföldrajzi kutatásokban a társadalmi és környezeti kihívások, valamint a rájuk adható tervezési-kormányzati válaszok szerepe megnőtt, miközben a gazdasági kérdések súlya globálisan leértékelődött.

A sorban következő előadók a településföldrajzi tudományos kutatások téma-választását, kutatói utánpótlását vizsgálták meg a hazai egyetemek földrajzi doktori iskoláinak példáján keresztül. Általánosságban elmondható, hogy a doktori iskolákba egyre kevesebb hallgató jelentkezik továbbtanulni a diploma megszerzése után. Ennek a jelenségnek szerteágazó okai vannak, az egyetemi utánpótlástól kezdve az egzisztenciális nehézségen át a társadalmi megbecsülésig bezárólag. Egyre kisebb a doktori iskolák meritési lehetősége a mesterszakot végző geográfusok fogyatkozó létszáma miatt, és baj van a doktori képzésre jelentkező hallgatók földrajzos látásmódjával is. A településföldrajz meghatározó ugyan a földrajzi doktori iskolák tevékenységében, de nem tartozik a legfontosabb, legnépszerűbb témák közé. A kutatások inkább regionális, mintsem országos fókusszal zajlanak. A témák között dominánsak a városokkal és azok interdiszciplináris megközelítésével foglalkozó munkák, és folyamatos a törekvés az eredmények gyakorlati alkalmazhatóságára is, egyelőre kevés sikerrel. A kutatási módszerek zömmel induktívak, az elkészült munkák főleg esettanulmányok. Műfajuk inkább leíró jellegű, területi típusalkotással, visszafogott modellalkotással. A térinformatika alkalmazása alig jellemző a települési kutatásokban. Inkább a kvalitatív megközelítések dominálnak, a kvantitatív módszerek mindössze néhány szerzőre jellemzőek, de ők csak részben kötődnek a településföldrajzhoz. A publikációs gyakorlatban meg kell őrizni a hazai kiadású magyar nyelven megjelenő szakfolyóiratok szerepét (pl. *Településföldrajzi Tanulmányok*, *Modern Geográfia*, *city.hu*, *Földrajzi Közlemények*), hogy első lépésként lehetőségük legyen a PhD-hallgatóknak itt elhelyezni a munkáikat, majd ezt követően lépjenek ki kézírataikkal az indexált folyóiratok nemzetközi porondjára.

ÖSSZEGZÉS. MIT HOZ A JÖVŐ?

A településföldrajz, mint a településsel foglalkozó földrajzi diszciplína, mintegy koncentrálna a többi geográfiai ágazat településekre vonatkozó kutatási eredményeit, fejlődése a jövőben várhatóan dinamikus lesz. Mindebből az is következik, hogy nemcsak a településsel magával, annak funkcionális és morfológiai szerkezetével, hanem a településrendszer egészével is kell foglalkozzon, ideértve a település-állomány elemeinek tipizálását, hierarchikus kapcsolatrendszerének feltárását.

Annak érdekében, hogy a településföldrajz képes legyen az egyes elemek és a rendszer egésze fejlődési törvényszerűségeinek megismerésére és fejlesztési tervek megfogalmazására, új, kurrens témák feldolgozása várható a jövőben. Kovács Zoltán akadémikus szerint mindez a kutatási témák bővülésével jár a következő években. Ilyen kurrens téma a faluföldrajzban a társadalom területéről: az elnéptelenedés, vándorlás, elöregedés, marginalizáció, periferezáció, szegénység, reziliencia, társadalmi innovációk, digitalizáció, civil szerveződések. A gazdaság területéről: *agri-food systems*, szociális vállalkozások, szolgáltatások, fenntartható gazdálkodás, versenyképesség, élelmiszer-biztonság, tudástranszfer, turizmus. A környezetkutatásban: fenntartható fejlődés, környezetbarát agrotechnika, környezeti értékek, környezeti igazságosság, klímaváltozás hatásai, klímaadaptáció. A városföldrajzban is új kutatási irányok körvonalazódnak. A társadalomban: városfelújítás (pl. lakossági részvétellel), közterek, mobilitás, dzsentifikáció (és változásai), depriváció, szegregáció (pl. etnikai, társadalmi stb.), *social-mix* és diverzitás, egészségügyi kihívások (pl. Covid-19-járvány), városi kormányzás és biztonság. A gazdaságban: kereskedelem, közlekedés, financializáció, kreatív gazdaság, *Smart City*, körkörös gazdaság, *place-making*, nagy rendezvények, versenyképesség, ingatlanpiac. A környezet területén: a fenntartható fejlődés, területhasználat (pl. *sprawl*), városi zöldterületek, klímaváltozás hatásai, városi hősziget, energiaátalakulás, élhető város.

Ez a perspektíva csak akkor tekinthető reálisnak, ha a tudományág művelői készek az elméleti vitákra, nyitottak a szükséges integrációra, és érzékenyek az új kihívásokra. A Településföldrajzi Tudományos Egyesület a maga szerény eszközeivel ezt a megújulást kívánja szolgálni. A Településföldrajzi Konferencia elmúlt húszéves története és a *Településföldrajzi Tanulmányokban* megjelenő publikációk azt mutatják, hogy tudományágunk művelői számottevő eredményeket értek el, de a „szakmának” a sikeres megújulás érdekében a jövőben is képesnek kell lenni a növekvő feladatok vállalására, a fiatal kutatói generáció, az utánpótlás kinevelésére.

IRODALOM

TÓTH J. (2012): Aggódó sorok a magyar geográfiáról. Településföldrajzi Tanulmányok. I. évfolyam 1. szám pp. 3–15.